

УДК 631.151.3:637.1
JEL Classification: Q12.015

*Радько В.І.,
канд. екон. наук, доц., доц. кафедри
підприємництва та організації агробізнесу,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ МОЛОКА

Постановка проблеми. Стійкість є найважливішою характеристикою економічної системи, яка має теоретичне та практичне значення. Так, із теоретичних позицій управління економічною системою можливе шляхом пізнання закономірностей її розвитку, що знаходить прояв у формуванні стійких, повторюваних взаємозв'язків, які впливають із властивостей інертності системи. Водночас, з погляду практики, розвиток сільського господарства на принципах сталості дає змогу суб'єктам господарювання обґрунтовувати й реалізовувати ефективні заходи, які в цілому відповідатимуть інтересам суспільства.

Проблема стійкості сільськогосподарського господарства складніша і значиміша порівняно з іншими галузями економіки. Це пов'язано з об'єктивними обставинами, які характеризують його особливість. По-перше, аграрний сектор – основний виробник продуктів харчування, що є джерелом життєдіяльності людей. Структурні зрушення зумовлюють певні диспропорції між виробництвом і споживанням та загострення ситуації на продовольчому ринку. Переважна більшість господарств корпоративного сектору аграрної економіки орієнтуються на виробництво високорентабельної сільськогосподарської продукції, що є невиправданим з позицій стійкості виробництва і забезпечення продовольчої безпеки.

По-друге, стійкість виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах суттєво залежить від природно-кліматичних умов. Нівелювання їх впливу потребує значних фінансових ресурсів для проведення відповідних агротехнологічних та зоотехнічних заходів. Проте, через певні об'єктивні та суб'єктивні обставини більшість суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу не мають достатніх фінансових ресурсів, рівень фінансової підтримки з боку держави мінімальний, що створює передумови для суттєвих коливань обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції залежно від чергування сприятливих і несприятливих погодних умов.

По-третє, стійкість виробництва продукції в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки суттєво залежить від дієвості інструментів державного регулювання. Нині роль і місце

держави в регулюванні процесу відтворення в аграрному секторі мінімальна, що є причиною збитковості виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції та зниження їх обсягів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку проблеми забезпечення економічної стійкості господарських систем із позицій системного підходу зробили такі вітчизняні вчені, як: В. Андрійчук, В. Геєць, О. Гуроров, О. Варченко, А. Даниленко, П. Макаренко, О. Олійник, Б. Пасхавер, О. Шпичак, О. Шубравська та ін. Зокрема, теоретичні, методологічні та прикладні питання забезпечення економічної стійкості підприємств – виробників молока знайшли відображення у працях вітчизняних дослідників: В. Андрійчука, П. Березівського, М. Ільчука, П. Саблука, В. Месель-Веселяка, М. Пархомця та інших науковців.

Водночас, певні питання забезпечення економічної стійкості виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах не знайшли достатньо повного викладу. Так, вимагають науково обґрунтованого вирішення питання систематизації показників і методичних аспектів оцінки стійкості виробництва молока, розробки адаптаційних інструментів для забезпечення ефективності виробництва молока як основи економічної стійкості.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо підвищення стійкості сільськогосподарських підприємств-виробників молока.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що забезпечення розвитку молочного скотарства на принципах сталості повинно гарантувати продовольчу безпеку країни, забезпечуючи ефективне, інноваційно розширене відтворення конкурентоспроможної продукції при збереженні навколишнього природного середовища та підвищення якості життя працівників, зайнятих у галузі.

Отже, розвиток галузі має бути спрямований на досягнення таких цілей: створення умов для ефективного виробництва конкурентоспроможної продукції; формування інституціонального середовища для ефективного функціонування господарств корпоративного сектору незалежно від їх типу; виробництво екологічно чистої продукції; зростання добробуту працівників галузі; розвиток інноваційних, ресурсозберігаючих технологій у молочному скотарстві сільськогосподарських підприємств.

На нашу думку, вивчення стійкого розвитку галузі молочного скотарства на принципах сталості внаслідок складності та багатогранності даної категорії можливо лише на ґрунті системного підходу, що передбачає комплексне дослідження різних її підсистем. Вважаємо, що можна виділити п'ять взаємопов'язаних підсистем досягнення сталого розвитку галузі: економічну, виробничо-технологічну, соціальну, екологічну та інституційну.

Рушійною силою сталого розвитку молочного скотарства сільськогосподарських підприємств слід розглядати: удосконалення функціонування організаційно-економічного механізму; забезпечення інноваційного характеру розвитку виробництва молока; зміцнення матеріально-технічної бази молочного скотарства господарств корпоративного сектору аграрної економіки; покращення забезпеченості галузі кваліфікованими кадрами. Перераховані чинники формують сферу впливу, в основу якої покладено цілеспрямовану діяльність суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу щодо забезпечення сталого розвитку виробництва молока.

Основними складовими економічної стійкості молочного скотарства доцільно виділити фінансову, організаційну, ринкову, інформаційну та інноваційну.

Сутнісними показниками, що характеризують фінансову стійкість виробництва молока є рівень рентабельності та розмір прибутку (збитку). Цей показник залежить від зміни двох його складових: собівартості та закупівельних цін на молоко. Водночас собівартість продукції в молочному скотарстві сільськогосподарських підприємств залежить від продуктивності корів, затрат та оплати праці, витрат матеріальних ресурсів у натуральному та вартісному вимірниках на одиницю продукції. На нашу думку, найважливіший чинник, який визначає рівень собівартості, є рівень продуктивності корів, що на 65–70% залежить від рівня годівлі. Низька якість спожитих кормів не дає змоги реалізувати потенційні можливості молочної худоби, навіть при використанні обсягу кормів на умовну голову, що наближається до оптимуму [1].

Від збалансованої годівлі корів залежить і величина собівартості молока, оскільки в її структурі найбільшу частку займають корми. У зв'язку з цим стратегічним напрямком у молочному скотарстві сільськогосподарських підприємств стало використання повноцінних кормів і добавок (БВМД і преміксів), вироблених із максимальним використанням компонентів в умовах господарства.

Основними факторами, які впливають на конверсію корму в молочному скотарстві, є: менеджмент кормового столу чи годівлі – чистота, наявність корму; ритмічність і послідовність роздавання корму; взаємодія тварин у стаді та стратегія групування корів; різкі зміни раціону; устаткування для приготування та роздачі кормів; температура й рівень освітлення виробничого приміщення.

У практиці вітчизняних сільськогосподарських підприємств при виробництві молока сформувалася негативна тенденція внаслідок недостатнього вирощування кормових культур у складі наявних сівозмін (85–87%). Проте у багатьох країнах Європи, Канаді та США в річному кормовому балансі молочного скотарства, за оцінками дослідників, частка пасовищних кормів висока (45% і більше) [2].

Основною причиною відмови від випасу корів є використовувані технології, які передбачають цілорічне стійлове утримання худоби. Ця обставина спричинила зміну системи годівлі корів та організації кормовиробництва в цілому. Спостерігається негативна тенденція до зменшення обсягу споживання дешевих пасовищних і збільшення дорожчих зелених кормових культур, вирощених на ріллі, перехід на сінажно-силосно-концентратний тип годівлі.

Використання подібних технологій призводить до зростання частки концентратів у раціонах годівлі корів залежно від їх продуктивності. За результатами досліджень науковців, концентровані корми вводять у раціон з розрахунку на 1 кг молока залежно від рівня середньодобового надою: до 10 кг – згодують до 2,5 кг концентратів на голову; 10–15 кг – від 4,0 до 5,0 кг (250–300 г на 1 кг молока); 15–20 кг – від 6,0 до 7,0 кг; 20–25 кг – від 8 до 8,5 кг (350–400 г на 1 кг молока); більше 25 кг – 9–10 кг на голову (400–450 г концентратів на 1 кг молока) [3].

На нашу думку, через недооцінювання раціональної й економічно ефективної кормової бази з використанням лукопасовищних кормів частка витрат на корми при виробництві молока збільшилася до 55–60%. Проте Стратегічними напрямками розвитку сільського господарства України на період до 2020 року передбачено, що слід приділити увагу розвитку культурних пасовищ. Їх площа залежить від нормативу щільності корів (4 голови на 1 га). На думку науковців, використання культурних пасовищ забезпечить зниження собівартості молока на 40% [4].

Неякісна кормова база і зміна системи утримання корів суттєво позначилися на показниках відтворення стада, здоров'ї худоби та тривалості її продуктивного використання, а загалом – на ефективності молочного скотарства. Так, по Україні в сільськогосподарських підприємствах за 2015 р. отримано на 100 корів 71 голову приплоду, або більше на 1 голову порівняно з 2014 р. На думку М. І. Стрекозова, через вибуття корів унаслідок ослаблення кінцівок, порушення обмінних процесів і захворювань проблема їх продуктивного довогодіння виходить на перший план [5].

Поділяємо думку науковців стосовно того, що важливим чинником підвищення продуктивності корів є подовження терміну їх використання. Адже продуктивні якості корів зберігаються на високому рівні до 11–12 років, а найвищу продуктивність можна одержати упродовж 4–6 лактацій [6].

У багатьох сільськогосподарських підприємств середня тривалість використання корів становить 3–4 лактації і менше. Якщо середня тривалість їх використання не досягне 2,5 лактації, то корови почнуть вибувати із стада раніше, ніж дадуть приплід їхні дочки. За таких обставин стадо вже не буде цілісною біологічною системою й почнеться її розпад. Підраховано, що 65% прибутку, одержуваного від корови, залежить від її продуктивного довогодіння. Потрібно мінімум три лактації, щоб компенсувати витрати на вирощування корови.

Продуктивне використання корови доцільно продовжувати, якщо від неї одержують 5500–6000 кг молока і більше. Слід зазначити, що на вирощування однієї тварини витрачається стільки коштів, скільки необхідно витратити на отримання 6000–8000 кг молока. Вкладення на вирощування корови починають окупуватися лише з 4–5-ї лактації [7]. Зважаючи на це, в господарстві доцільно розробляти графік-схему відтворення дійного стада.

Наступним чинником підвищення продуктивності корів є умови утримання. Нині більшість сільськогосподарських підприємств спрямовують зусилля на запобігання тепловому стресу для тварин. Як свідчать результати дослідження науковців, тепловий стрес завдає значних фінансових втрат. За розрахунками, 80% їх припадає на зниження молочної продуктивності, а 20% пов'язані зі здоров'ям тварин, в основному з відтворенням та імунітетом. З метою мінімізації негативного впливу цього чинника необхідно запровадити систему мікроклімату та збалансувати раціон годівлі [8].

Суттєвим чинником, який впливає на показники стійкості виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах опосередковано через рівень закупівельних цін, є якість молока. Основними показниками, що характеризують якість молока, є рівень бактеріальної забрудненості та вміст соматичних клітин. Дотримання нормативних значень, що відповідають стандартам молока не нижче 1 гатунку, можливе в умовах запровадження високого рівня технології утримання тварин та виробництва молока, а також запровадження дієвої системи контролю якості на кожному етапі технологічного процесу.

Велике значення при контролі якості молока має систематична перевірка вмісту соматичних клітин у молоці безпосередньо у господарствах–виробниках. Щомісячне дослідження молока від кожної корови допоможе отримати інформацію про стан вимені та виявити захворювання на ранній стадії. Тому дуже важливо регулярно перевіряти корів на прихований мастит і своєчасно його лікувати. Таку перевірку можна проводити за допомогою різних приладів і методик, запропонованих зарубіжними та вітчизняними виробниками.

Для зменшення вмісту бактерій в молоці й виготовленій з нього продукції необхідно дотримувати високих стандартів гігієни на фермі, а також під час транспортування та переробки сировини. З цією метою розроблено відповідну техніку підготовки вимені до доїння, важливо також стежити за правильним функціонуванням доїльного обладнання. При лікуванні корів потрібно використовувати препарати тільки за призначенням ветеринарного лікаря.

Важливим заходом є застосування сучасних охолоджувальних установок, що підтримують температуру молока не вище 4 °С, оскільки у цих умовах гине або не розвивається більшість бактерій.

З метою формування дієвої системи контролю якості, що забезпечить високий рівень закупівельних цін на молоко необхідно здійснити в сільськогосподарських підприємствах такі заходи: забезпечити молочні ферми обладнанням для охолодження й очищення молока, а також організувати лабораторії з перевірки його якості та якості кормів; дотримувати санітарних вимог відповідно до Держстандарту України; розрахувати ціну закупівлі молока, за якої оплата його залежатиме від вмісту жиру та білка; для розв'язання спірних питань і контролю з боку держави за якістю продукції створити в регіонах мобільні незалежні лабораторії для визначення якості молока [9].

Організаційна стійкість характеризує наявність і гармонійну взаємодію всіх необхідних служб і підрозділів підприємства, укомплектованих кваліфікованими фахівцями, використання прогресивних форм організації праці. Доведено, що через низьку кваліфікацію персоналу, незадовільний рівень його майстерності, недостатні знання особливостей використання техніки, недотримання зоотехнічних вимог з обслуговування й догляду за тваринами затрати праці на отримання продукції підвищуються більш ніж на 25%, а витрати виробництва – на 13% [10]. На нашу думку, важливим чинником забезпечення організаційної стійкості є запровадження ефективної системи менеджменту, що передбачає наявність розроблених посадових інструкцій. Посадова інструкція має три компоненти: опис групи тварин і зазначення чисельності працівників, за яких оператор відповідає; перелік конкретних завдань, які має виконувати працівник на певній посаді; опис виконуваних робіт із зазначенням основних показників продуктивності та цілей, що їх має досягти працівник на зазначеній посаді.

Для економічної стійкості молочного скотарства сільськогосподарських підприємств важливе значення має ринкова складова. Під цим терміном більшість науковців розуміють здатність підприємства функціонувати й розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів в умовах зміни внутрішнього і зовнішнього середовища.

З ринковою стійкістю тісно пов'язана інформаційна складова, яка передбачає повноту і своєчасність надходження інформації та здатність використовувати її для проведення розрахунків щодо перспектив розвитку молочного скотарства суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу – виробників молока. Зокрема, моніторинг менеджментом стану ринку молока та молокопродуктів сільськогосподарських підприємств дає підстави для прийняття управлінських рішень щодо зміни обсягів виробництва молока або диверсифікації виробничої діяльності. Крім, того аналіз інформаційних потоків дає змогу уникнути явних трансакційних витрат внаслідок можливого банкрутства контрагентів – переробного підприємства чи фінансової установи.

Найважливішою складовою економічної стійкості є інноваційна. Стійка конкурентоспроможність на глобальному ринку передбачає сталі позиції виробників молока основними конкурентами за ресурсомісткістю, продуктивністю праці, якістю та безпекою продукції, екологічною безпекою виробництва. У країнах світу актуалізують значення інноваційної складової освоєних виробниками молока технологій на всіх етапах виробничого процесу: виробництво кормів, годівля, доїння, напування тварин, підтримання мікроклімату й організація їх відпочинку, збір, зберігання і доставка молока до переробних підприємств. Освоєння інноваційних технологій – об'єктивна вимога стійкості розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах, що підвищує капіталомісткість виробництва молока.

Важливим критерієм вибору технологій стає можливість збільшення поголів'я за модульним принципом, зокрема будівництва (реконструкції) невеликих ферм, віддалених від комплексу, але максимально наближених до кормової бази. Із застосуванням технологій роботизованого доїння, сучасних частково автоматизованих лінійних доїльних установок забезпечується висока ефективність управління молочною галуззю в господарстві незалежно від схеми розміщення корів на тваринницьких об'єктах. Можливості використання сучасних технологій з автоматизованим приладовим контролем за фізіологічним станом корів із комп'ютеризованими технологіями управління стадом сприятливі для створення високоефективної системи управління виробничо-технологічним процесом, що забезпечує досягнення високих виробничих та економічних результатів.

Досвід сільськогосподарських підприємств – лідерів у виробництві молока переконує, що основним напрямком зниження собівартості та отримання конкурентоспроможної продукції є застосування сучасних прогресивних технологій, які передбачають безприв'язне утримання тварин і з використанням високопродуктивного обладнання, належного рівень годівлі й доїння із застосуванням устаткування іноземного або вітчизняного виробництва залежно від конкретних умов підприємства [11].

Таким чином, економічну стійкість можна розглядати як забезпечення рентабельної виробничо-комерційної діяльності шляхом підвищення ефективності виробничої діяльності, а також рівня інноваційної активності, стійкого фінансового стану, стабільного розвитку в умовах мінливого зовнішнього середовища.

Важливим чинником стійкого розвитку молочного скотарства є соціальна складова, яка передбачає забезпечення високого рівня доходів працівників молочних комплексів і розробку інших

заходів матеріального стимулювання працівників, створення відповідних умов гігієни та відпочинку, а також розвитку інфраструктури сільської території.

Умовою підтримки стійкого економічного розвитку молочного скотарства сільськогосподарських підприємств є зростання ефективності виробництва на основі підвищення продуктивності праці шляхом запровадження інноваційних технологій виробництва молока та заходів мотивації праці. Необхідно зазначити, що підвищення продуктивності праці неможливе без удосконалення механізму мотивації та стимулювання праці зайнятих на виробництві [12].

Під впливом певних факторів (недосконалість практики ціноутворення на продукцію сільського господарства, прояв міжгалузевого цінового диспаритету, нестабільність розвитку галузей сільського господарства) нині ще не сформовано дієвої організації системи оплати праці в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки. Переважно низький рівень оплати праці в сільському господарстві порівняно з іншими галузями національної економіки пояснюється, насамперед, перевищенням пропозиції над попитом на ринку праці в сільській місцевості. Нині, в сільськогосподарських підприємствах менеджмент недостатньо обізнаний не тільки з ринковими, але і традиційними методами матеріального стимулювання працівників від кінцевих результатів господарської діяльності [13].

Соціологічне опитування керівників сільськогосподарських підприємств та провідних фахівців підрозділів тваринництва Київської, Житомирської, Вінницької та Черкаської областей (вибірка – 152 респонденти) підтвердило, що більшість із них вважає за необхідне встановити взаємозалежність між величиною заробітної плати та кінцевими результатами функціонування підприємства.

Близько 50% респондентів показником кінцевого результату праці працівників молочного скотарства назвали рентабельність молока. На переконання 61% опитаних, система матеріального стимулювання працівників молочного скотарства передусім має враховувати такі параметри, як кількість та якість молока. Таким чином, керівники підприємств корпоративного сектору аграрної економіки визначають, що рентабельність молока в системі стимулювання праці повинна відігравати важливу роль. Однак існуючі системи матеріального стимулювання праці працівників молочного скотарства не націлені на підвищення рентабельності молока.

У нинішніх умовах набуває важливого значення екологічна складова стійкості молочного скотарства сільськогосподарських підприємств. У середовищі науковців і практиків-екологів поширена думка, що корови є першопричиною парникового ефекту. Як свідчать результати дослідження Бенуа Леге, близько 1,5 млрд корів виділили в навколишнє середовище майже 18% від усіх парникових газів у світі. Це набагато більше, ніж викиди від громадського транспорту [14].

При виробництві 1 л молока виділяється близько 1 кг вуглекислого газу (CO₂), до 85% парникових газів виробляють ферми. У навколишнє виробництво відповідно викидається 940 г еквіваленту CO₂, а із виділених на фермах парникових газів 59% припадає на метан, 24% – на нітрати і 17% – на вуглекислий газ.

Тваринницький сектор виробляє велику кількість метану (37% від загального обсягу), що викликає парниковий ефект, а також аміаку (дві третини його потрапляє в атмосферу від корів), що є головною причиною випадання кислотних дощів. Метан міститься у коров'ячій відрижці, а також окис азоту, який поглинає сонячну енергію у 300 разів активніше, ніж вуглекислота.

Через високу концентрацію корів постають екологічні проблеми внаслідок переповнення відстійників, постійних витоків гною у довкілля, що призводить до його забруднення. При розкладанні відходів молочного скотарства виділяються хімічні сполуки, які спричиняють погіршення здоров'я людей, які живуть в сільських населених пунктах поблизу тваринницьких комплексів [15].

На нашу думку, необхідно розробити методику визначення шкідливого впливу тваринницьких комплексів на життя людей та стан довкілля залежно від концентрації сільськогосподарських тварин і обґрунтувати нормативні вимоги до технології, приміщень, затрат праці, які необхідно покласти в основу норм будівництва тваринницьких комплексів. Окрім того, впроваджувати системи замкнутого утримання тварин та удосконалювати методи обробки побічних продуктів тваринного походження. Дотримання екологічних вимог позитивно впливатиме на якість виробленої продукції, здоров'я тварин, стан повітряного і водного басейнів, чистоту території ферм.

Очевидно, що додержання екологічних вимог у молочному скотарстві вимагає істотних інвестицій у будівлі та споруди, конструктивне оформлення машин, які слід враховувати в методичних підходах до порівняльної оцінки економічної ефективності варіантів нової техніки і технологій. У свою чергу, запровадження на об'єктах тваринництва правил додержання екологічних вимог відповідно до нормативних сприятиме підвищенню продуктивності тварин, якості та збереженню продукції, зниженню витрат на проведення ветеринарно-санітарних й інших оздоровчих заходів.

Для аналізу сталого розвитку молочного скотарства доцільно виділити самостійну підсистему виробничо-технологічної стійкості, яка не повною мірою охоплена іншими підсистемами. Вона враховує особливості галузі молочного скотарства, зокрема щодо того, що основним засобом виробництва є довгострокові біологічні активи у тваринництві за наявності генетичної, технічної і технологічної складових.

Стійкість функціонування молочного скотарства сільськогосподарських підприємств суттєво залежить від дієвості інструментів державної підтримки галузі. Вважаємо, що в нинішніх умовах економічно стійкі сільськогосподарські підприємства – виробники молока повинні використовувати кошти державного бюджету на розширення матеріально-технічної бази. Адже у виробничому процесі вони залучають інноваційні технології, що дає змогу виробляти конкурентоспроможну продукцію як за якісними, так і вартісними показниками.

Висновки з проведеного дослідження. Визначивши роль змін у розвитку сільськогосподарських підприємств, можна дійти висновку, що досягнення ними стійкого розвитку можливе за умови діалектичного поєднання процесів стабільності та нестабільності. На основі цього можна сформулювати основні положення концепції стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств, що займаються виробництвом молока. Так, структурною одиницею концепції є сільськогосподарське підприємство, а основою його розвитку – трансформація соціально-економічних процесів у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Будь-яке підприємство перебуває у стані постійних змін, а некерований процес розвитку має неспрямований характер та зумовлений дією численних факторів. Фактори змін – аналітичний матеріал для менеджменту підприємства, діяльність якого спрямовує процес розвитку відповідно до визначених цілей. Незважаючи на велику кількість факторів розвитку, його результати можуть бути прогнозованими на основі загальних закономірностей розвитку та особливостей соціально-економічного середовища. Обмін інформаційними й іншими ресурсами всередині досліджуваних структур визначає їх як цілісну та закриту систему. Однак лише функціонування підприємства упродовж тривалого часу може характеризувати його як стійку систему.

Основними методами, що забезпечують прогресивний розвиток підприємств молочного скотарства, є: перехід на якісно вищий рівень управління, пов'язаний зі значними змінами, – стратегічний розвиток націоналізація; удосконалення підприємства у межах існуючих бізнес-процесів – оптимізація; спрощення, пов'язані із відмовою від надлишкових елементів, систем або структур – раціоналізація.

Вважаємо, що слід розглядати індикаторами стійкого розвитку підприємств молочного скотарства такі: збільшення обсягів виробництва продукції; достатній рівень ресурсозабезпеченості кормами власного виробництва та формування запасів сезонного зберігання, а також для функціонування у передбачувані або кризові періоди; надійність – узгодженість структурних елементів та організації дій, спрямованих на дублюючі механізми, що забезпечують запас міцності. Вищеперелічені індикатори характеризують напрями перетворення структури та функцій сільськогосподарських підприємств у відповідь на виклики соціально-економічного середовища з метою забезпечення його самозбереження та самовідтворення. Отже, концепція стійкого розвитку підприємств молочного скотарства представляє собою сукупність поглядів стосовно принципів сталого розвитку, що дає змогу керівникам на основі аналізу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища та з урахуванням закономірностей управління приймати рішення про вибір методів його розвитку й відстежувати ефективність використання їх за допомогою системи індикаторів.

Бібліографічний список

1. Свиноус І., Іванова Л., Радько В. Проблеми підвищення прибутковості виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах України. *Економіст*. 2014. № 6. С. 61-63.
2. Радько В.І., Свиноус І.В. Методичні підходи до визначення ефективності інтенсифікації молочного скотарства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 23. С. 53-57.
3. Лоретц О.Г. Влияние технологии содержания и кратности доения на продуктивность коров и качество молока. Екатеринбург: УрГАУ, 2013. 380 с.
4. Ларетин Н.А. Экономические проблемы развития лугопастбищного хозяйства в условиях Российской Нечерноземья. *Роль культурных пастбищ в развитии молочного скотоводства Нечерноземной зоны России в современных условиях*: сб. науч. труд. Москва: Угрешская типография, 2010. С. 26-31.
5. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. 2-е вид., переробл. і допов. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2012. 218 с.
6. Стрекозов Н.И., Амерханов Х.А. Роль и место крупного рогатого скота в производстве продуктов животноводства. *Молочное скотоводство России в рамках реализации приоритетного национального проекта "Развитие агропромышленного комплекса России"* / под ред. Н.И. Стрекозова и Х.А. Амерханова. Москва: ВГНИИ животноводства, 2006. С. 10-25.
7. Карамаев С.В., Валитов Х.З., Бакаева Л.Н., Китаев Е.А. Продуктивное долголетие коров в зависимости от породной принадлежности. *Зоотехния*. 2009. № 5. С. 16-19.
8. Радько В.І., Свиноус І.В. Організаційно-економічні засади відтворення дійного стада в сільськогосподарських підприємствах України. *Агросвіт*. 2015. № 23. С. 13-16.
9. Кузнецова Н.В., Сычева Л.В. Влияние кормовых добавок на продуктивность дойных коров. *Зоотехния*. 2009. № 4. С. 4-6.

10. Шпак А., Горбатовский А. Приоритеты в развитии животноводства и повышение эффективности производства его продукции как сырьевой базы для мясомолочной промышленности. *Аграрная экономика*. 2012. № 1. С. 58-63.
11. Радко В.І. Економічна ефективність виробництва молока сільськогосподарськими підприємствами України. *Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України*. 2013. № 181. Ч. 6: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. С. 186-191.
12. Пономарьова М.С. Оплата праці в тваринництві. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Vkhnu_ekon/2011_12/pdf/18.pdf (дата звернення: 16.11.2018).
13. Олійник О.В. Удосконалення матеріального стимулювання працівників скотарства як напрям підвищення доходності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2016. № 13-14. С. 7-10.
14. Коровы вызывают парниковый эффект и кислотные дожди. URL: <http://www.vegglife.ru/additionally/greenhouse-effect.html> (дата звернення: 16.11.2018).
15. Рекомендации FAO (Всемирная сельскохозяйственная и продовольственная организация ООН). URL: (дата звернення: 16.11.2018).

References

1. Svytnous, I. Ivanova, L. and Radko, V. (2014), "Problems of increasing profitability of milk production in agricultural enterprises of Ukraine", *Ekonomist*, no. 6, pp. 61-63.
2. Radko, V.S. and Svytnous, I.V. (2015), "Methodological approaches to determining the effectiveness of intensification of dairy cattle breeding", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 23, pp. 53-57.
3. Lorets, O.G. (2013), *Vliianie tekhnologii soderzhaniia i kratnosti doeniia na produktivnost korov i kachestvo moloka* [The impact of technology content and frequency of milking on the productivity of cows and milk quality], UrGAU, Ekaterinburg, Russia, 380 p.
4. Laretn, N.A. (2010), "Economic problems of development of grassland agriculture in the conditions of the Russian Non-chernozem Region", *Rol kulturnykh pastbishch v razvitii molochnogo skotovodstva Nechernozemnoy zony Rossii v sovremennykh usloviakh* [The role of cultivated pastures in the development of dairy cattle breeding in the Non-chernozem zone of Russia in modern conditions]: *sbornik nauchnykh trudov* [collection of scientific works], Ugreshskaia tipographiia, Moscow, Russia, pp. 26-31.
5. Lupenko, Yu.O. and Mesel-Veseliak, V.Ya. (2012), *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 218 p.
6. Strekozov, N.I. and Amerkhanov, Kh.A. (2006), "The role and place of cattle in the production of livestock products", *Molochnoe skotovodstvo Rossii v ramkakh realizatsii prioritetnogo natsionalnogo proekta "Razvitie agropromyshlennogo kompleksa Rossii"* [Dairy cattle breeding of Russia in the framework of the implementation of the priority national project "Development of the agro-industrial complex of Russia"], VGNII zhivotnovodstva, Moscow, Russia, pp. 10-25.
7. Karamaev, S.V., Valitov, Kh.Z., Bakaeva, L.N. and Kitaev, E.A. (2009), "Productive longevity of cows, depending on the breed", *Zootekhniiia*, no. 5, pp. 16-19.
8. Radko, V.S. and Svytnous, I.V. (2015), "Organizational and economic principles of reproduction of a herd in agricultural enterprises of Ukraine", *Ahrosvit*, no. 23, pp. 13-16.
9. Kuznetsova, N.V. and Sycheva, L.V. (2009), "Effect of feed additives on milk cows productivity", *Zootekhniiia*, no. 4, pp. 4-6.
10. Shpak, A. and Gorbatovskiy, A. (2012), "Priorities in the development of livestock and improving the efficiency of production of its products as a raw material base for the meat and dairy industry", *Agrarnaia ekonomika*, no. 1, pp. 58-63.
11. Radko, V.I. (2013), "Economic efficiency of milk production by agricultural enterprises of Ukraine", *Naukovyi visnyk nats. universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, no. 181, Part 6: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes, pp. 186-191.
12. Ponomarova, M.S. "Payment of labor in animal husbandry", available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Vkhnu_ekon/2011_12/pdf/18.pdf (access date November 11, 2018).
13. Oliinyk, O.V. (2016), "Improvement of material incentives for livestock workers as a way to increase the profitability of agricultural enterprises", *Ahrosvit*, no. 13-14, pp. 7-10.
14. *Korovy vyzyvaiut parnikovyy effekt i kislotnye dozhd* [Cows cause greenhouse and acid rain], available at: <http://www.vegglife.ru/additionally/greenhouse-effect.html> (access date November 16, 2018).
15. *Rekomendatsii FAO (Vsemirnaia selskokhoziaystvennaia i prodovolstvennaia organizatsiia OON)* [Recommendations FAO (World Agriculture and Food Organization of the United Nations)], available at: <http://www.fao.org/news/story/ru/item/1174859/icode/> (access date November 16, 2018).

Радько В.І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТИКИ СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ МОЛОКА

Мета. Розробка практичних рекомендацій щодо підвищення стійкості сільськогосподарських підприємств-виробників молока.

Методика дослідження. В процесі проведення дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення економічної стійкості підприємств; статистичний аналіз – при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку сільськогосподарських підприємств з виробництва молока.

Результати. Встановлено, що індикаторами стійкого розвитку підприємств молочного скотарства є: збільшення обсягів виробництва продукції; достатній рівень ресурсозабезпеченості кормами власного виробництва та формування запасів сезонного зберігання, а також для функціонування у передбачувані або кризові періоди; надійність – узгодженість структурних елементів та організації дій, спрямованих на дублюючі механізми, що забезпечують запас міцності. Доведено, що вищеперелічені індикатори характеризують напрями перетворення структури та функцій сільськогосподарських підприємств у відповідь на виклики соціально-економічного середовища з метою забезпечення його самозбереження та самовідтворення. Визначено, що рушійною силою сталого розвитку молочного скотарства сільськогосподарських підприємств слід розглядати: удосконалення функціонування організаційно-економічного механізму; забезпечення інноваційного характеру розвитку виробництва молока; зміцнення матеріально-технічної бази молочного скотарства господарств корпоративного сектору аграрної економіки; покращення забезпеченості галузі кваліфікованими кадрами. Перераховані чинники формують сферу впливу, в основу якої покладено цілеспрямовану діяльність суб'єктів господарювання у сфері агробізнесу щодо забезпечення сталого розвитку виробництва молока.

Наукова новизна. Розроблено концепцію стійкого розвитку підприємств молочного скотарства, яка представляє собою сукупність поглядів стосовно принципів сталого розвитку, що дає змогу керівникам на основі аналізу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища та з урахуванням закономірностей управління приймати рішення про вибір методів його розвитку й відстежувати ефективність використання їх за допомогою системи індикаторів.

Практична значущість. Врахування чинників сталого розвитку молочного скотарства сільськогосподарськими підприємствами дасть змогу ефективніше функціонувати і забезпечувати стійкість за економічною (в розрізі фінансової, організаційної, ринкової, інформаційної, інноваційної складових), соціальною та екологічною складовими.

Ключові слова: молочне скотарство, сільськогосподарське підприємство, стійкість, держава, інновація.

Radko V.I. CONCEPTUAL APPROACHES TO DIAGNOSTIC STABILITY OF AGRICULTURAL MILK PRODUCER ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to develop practical recommendations for increasing the stability of agricultural milk-producing enterprises.

Methodology of research. General scientific and special methods of economic research are used in the course of the research work, in particular: a systematic approach – when studying the connections between phenomena and processes in the system of ensuring economic stability of enterprises; statistical analysis – in determining the dynamics, structure and effectiveness of the development of agricultural milk production enterprises.

Findings. It is established that indicators of sustainable development of dairy cattle breeding enterprises are: increase of production volumes; adequate level of resource supply by own production feeds and formation of seasonal storage stocks, as well as for functioning in predictable or crisis periods; reliability is the coherence of structural elements and the organization of actions aimed at duplicate mechanisms that provide a safety margin. It is proved that the above-mentioned indicators characterize the directions of transformation of the structure and functions of agricultural enterprises in response to the challenges of the social and economic environment in order to ensure its self-preservation and self-reproduction.

It is determined that the driving force of sustainable development of dairy farming of agricultural enterprises should be considered: improving the functioning of the organizational and economic mechanism; provision of innovative character of the development of milk production; strengthening the material and technical base of dairy cattle farms of the corporate sector of the agrarian economy; improving the quality of the industry by skilled personnel. The above factors form the sphere of influence, which is based on the purposeful activity of business entities in the field of agribusiness in order to ensure the sustainable development of milk production.

Originality. The concept of sustainable development of enterprises of dairy cattle breeding is developed, which is a set of views on the principles of sustainable development, which enables managers, on the basis of analysis of the factors of the external and internal environment and taking into account the laws of management, to decide on the choice of methods for its development and to monitor the effectiveness of their use with the help of the system indicators.

Practical value. Taking into account the factors of sustainable development of dairy farming by agricultural enterprises will enable to operate more effectively and provide stability in the economic (in terms of financial, organizational, market, information, innovative components), social and environmental components.

Key words: dairy cattle breeding, agricultural enterprise, stability, state, innovation.

Радько В.І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ К ДІАГНОСТИКЕ УСТОЙЧИВОСТІ СІЛЬСЬКОХОЗЯЙСТВЕННИХ ПІДПРИЄМСТВ-ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ МОЛОКА

Цель. Разработка практических рекомендаций по повышению устойчивости сельскохозяйственных предприятий-производителей молока.

Методика исследования. В процессе проведения исследования использованы общенаучные и специальные методы экономических исследований, в частности: системный подход – при изучении связей между явлениями и процессами в системе обеспечения экономической устойчивости предприятий; статистический

анализ – при определении динамики, структуры и результативности развития сельскохозяйственных предприятий по производству молока.

Результаты. Установлено, что индикаторами устойчивого развития предприятий молочного скотоводства являются: увеличение объемов производства продукции; достаточный уровень ресурсозабезпеченности кормами собственного производства и формирования запасов сезонного хранения, а также для функционирования в предполагаемые или кризисные периоды; надежность – согласованность структурных элементов и организации действий, направленных на дублирующие механизмы, обеспечивающие запас прочности. Доказано, что вышеперечисленные индикаторы характеризуют направления преобразования структуры и функций сельскохозяйственных предприятий в ответ на вызовы социально-экономической среды с целью обеспечения его самосохранения и самовоспроизводства. Определено, что движущей силой устойчивого развития молочного скотоводства сельскохозяйственных предприятий следует рассматривать: совершенствование функционирования организационно-экономического механизма; обеспечение инновационного характера развития производства молока укрепление материально-технической базы молочного скотоводства хозяйств корпоративного сектора аграрной экономики; улучшение обеспеченности отрасли квалифицированными кадрами. Перечисленные факторы формируют сферу влияния, в основу которой положен целенаправленную деятельность субъектов хозяйствования в сфере агробизнеса по обеспечению устойчивого развития производства молока.

Научная новизна. Разработана концепция устойчивого развития предприятий молочного скотоводства, которая представляет собой совокупность взглядов относительно принципов устойчивого развития, что позволяет руководителям на основе анализа факторов внешней и внутренней среды и с учетом закономерностей управления принимать решение о выборе методов его развития и отслеживать эффективность использования с работодателем системы индикаторов.

Практическая значимость. Учет факторов устойчивого развития молочного скотоводства сельскохозяйственными предприятиями позволит эффективнее функционировать и обеспечивать устойчивость по экономической (в разрезе финансовой, организационной, рыночной, информационной, инновационной составляющих), социальной и экологической составляющими.

Ключевые слова: молочное скотоводство, сельскохозяйственное предприятие, устойчивость, государство, инновация.